

A lexikális jelentésviszonyok élményközpontú tanítása multimediális szövegekkel

Szerdi Ilona

Selye János Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Doktori Iskola

Összefoglaló

Tanulmányomban a lexikális jelentésviszonyok tanításának újabb lehetőségeit mutatom be az interneten – elsősorban a Facebookon – megjelent szövegeken és kép-szöveg együtteseken keresztül. A hangalak és a jelentés kapcsolatát – főként a poliszemiát és a homonímiát – négy csoporton belül tárgyalom: 1. lexikális jelentésviszonyok a kép-szöveg kapcsolatokban; 2. az ékezethiányos írásmód eredményezte homonímia; 3. kvázi-poliszémikus szimbólumjáték; 4. homonimitás az akronimákban. Ezt követően javaslatot teszek a hangalak és a jelentés kapcsolatát tárgyaló, a szlovákiai magyar anyanyelvoktatásban használt tankönyvek vonatkozó fejezeteinek elméleti és gyakorlati kiegészítésére is.

Kulcsszavak: lexikális (lexikológiai) jelentésviszonyok; poliszémia; homonímia; oktatás; multimediális szövegek; kép-szöveg együttesek; internetes mémek

1. Bevezetés

A Z generáció diákjai komfortosabban mozognak a képgazdag környezetben, mint az írott szövegekben, hatékonyabban tanulnak felfedezések útján, mint szóbeli magyarázattal, játék- és fantáziaorientáltak, figyelmüket az őket megelőző generációkhoz képest gyorsabban tudják egyik dologról a másikra irányítani, a kommunikációban gyorsabban reagálnak a partner jelzéseire, és ezt a másik féltől is elvárják (vö. Prensky 2001; Manuel 2002; Jakab 2011; Pais 2013; Szekszárdi 2015).

Az oktatási folyamatban is érdemes felhasználni a képiséget, a fantáziát, a játékoságot és a humort (vö. Grétsy 2000; Séra 2008; Patakfalvi 2009; Hegedűs 2010). Tanulmányomban mindezeket eszközként alkalmazom a diákok anyanyelvi ismeretek iránti motivációjának növelésére (vö. Schirm 2013; Fegyverneki 2014). Schirm Anita *A humor szerepe a nyelvészet oktatásában* c. tanulmányában (2013) olyan kép-szöveg kapcsolatokat, dalszövegeket és óriásplakátok feliratait sorakoztatja fel, amelyek humoros jellegüknél fogva a stilsztika oktatását, tanulását könnyíthetik meg. Hasonlóképpen teszek én is javaslatot a lexikális jelentésviszonyok tanítására, kihasználva a mémek és egyéb kép-szöveg együttesek humorforrását. Kutatásom létjogosultságát Lőrincz Gábor tanulmánya is alátámasztja (Lőrincz 2011), amelyben a szerző a szlovákiai magyar általános iskolások jelentéstani ismereteinek hiányosságaira hívja fel a figyelmet.

A hangalak és a jelentés kapcsolatát – főként a poliszémiát és a homonímiát – négy csoporton belül tárgyalom: 1. lexikális jelentésviszonyok a kép–szöveg kapcsolatokban; 2. az ékezethiányos írásmód eredményezte homonímia; 3. kvázi-poliszémikus szimbólumjáték (saját fogalom; vö. grafikus játék a szavakkal, Renner 2015: 127–128); 4. homonimitás az akronimákban.

2. Anyag és módszer

Tanulmányomban a lexikális jelentésviszonyok tanításának újabb lehetőségeit az interneten – elsősorban a Facebookon – megjelent szövegeken, kép–szöveg együtteseken keresztül mutatom be. A multimediális szövegekben megragadható jelentésviszonyok háttérében a grice-i maximasértéseknek, a forgatókönyvváltásnak (lásd Raskin és Attardo forgatókönyv-elméletét: Raskin 1984; Attardo 1994; vö. Jellinek 2015; Nemesi 2015) és a félreérthetőségnek köszönhető humoros hatás áll.

Domonkosi Ágnes egyik tanulmányában (Domonkosi 2005) az internetes nyelvhasználat empirikus kutatásának három lehetőségét – kérdőívezés, megfigyelés, korpuszelemzés – ismerteti. A gyűjtést ennek alapján külső megfigyeléssel végeztem, az összegyűjtött anyagot pedig a lexikális jelentésviszonyok szempontjából elemeztem. A megfigyelés esetünkben azért alkalmas vizsgálati módszerként, mert a szövegeket digitális környezetükben figyelhetjük meg, így hatékonyan elemezhető többek között a játékosság, a többértelműségekre való törekvés, a félreérthetőség és a félreértés (vö. Domonkosi 2005: 153). Az elemzés során több mint 70 kép–szöveg együttesel dolgoztam, a korpuszomat azonban továbbra is folyamatosan bővíttem.

3. Poliszémia és homonímia a multimediális szövegekben

Korunkban a digitális technológia, az internet térnyerése alatt „(r)észben visszatérünk az ősi és azóta sem elfelejtett kommunikációs formánkhoz, az élőbeszédhez, amelyben a hangok mellett a jelenlétnek, jelenidejűségnek, valamint a látványnak (képeknek) volt nagy szerepük. Ez valamiféle visszatalálást jelent a sokáig mellőzött vizualitáshoz (képszerűséghez)” (Balázs 2005: 28).

Petőfi S. János a verbális médium, a képi kommunikáció, a zene, a tánc stb. médiumának egy adott kommunikációs szituációban funkcionálisan adekvát üzenettel való összekapcsolódását multimediális kommunikátumnak nevezi. A multimediális szöveget – mint multimediális kommunikátumot – a nyelvi elemek (verbális médium) dominanciája vagy egyenrangúsága jellemzi (Petőfi 1996: 88). Szikszainé Nagy Irma a verbális médiumhoz kapcsolódó elem szerepét emeli ki a meghatározásában: „az extralingvisztikai eszközök egyenrangúak vagy meghatározók ebben a heterogén jelegyüttesben [ti. a nyelvi jelek és a zenei vagy képi jelek együttesében – szerk. megj.]” (Szikszainé 1999: 125). Tanulmányomban minden olyan, a digitális kommunikációban megjelenő szövegre multimediális szöveggént tekintek, amely valamilyen más, nem verbális médiummal kapcsolódik, függetlenül az egyes médiumok dominanciájának mértékétől. A multimediális szövegek közül jelen kutatásomban csupán a kép és szöveg kapcsolatát elemzem. Ezek egymáshoz való viszonyát bár többféleképpen is meghatározhatjuk (vö. Szikszainé 1999: 127–128; Nyíri 2011; Veszelszki 2012), a következőkben egy egyszerű hármas felosztást követek:

1. a szöveg elsőrendű a képpel szemben (a kép csak illusztratív jellegű);
2. a kép az elsőrendű a szöveggel szemben (a kép a szöveg nélkül is értelmezhető; pl. festmény);
3. a kép és a szöveg kölcsönhatásban van (pl. internetes mémek).

Jelen tanulmányomban a poliszém és a homonim jelentésviszonyok vizsgálatára helyezem a hangsúlyt. Míg az előbbi egy adott hang-, illetve szóalak jelentéseinek szemantikailag motivált kapcsolata, addig az utóbbit ennek hiánya jellemzi. A két kategória közötti határvonal azonban nem egyértelmű: a jelentésviszony megállapítása diakrón (etimológia) és szinkrón (a beszélő tudata, nyelvérzék) szempontú megközelítése is lehetséges (vö. Károly 1970: 85; Kiefer 2007: 121–127). Korpuszomban a két jelentésviszonyt szinkronikus alapon különítem el egymástól. A vizsgált kép–szöveg kapcsolatok poliszemantikus szavainak jelentései közötti viszony többnyire metaforikus (vö. Károly 1970: 369). A szavak, szókapcsolatok poliszém jellegét erősíti a kontextus – a szöveg és a képi elem – is (a poliszémia és a kontextus kapcsolatáról l. Kiefer 2007: 129–138; Cseresnyési 2009). Az, hogy melyik (kontextuális) jelentés érvényesül, az olvasat, illetve az olvasás fázisának a függvénye. A homonímiát mutató multimediális szövegekben az azonos alakúság több formája is megjelenik: a szótári homonímia, a homofónia, a homográfia, a grammatikai és a vegyes szerkezetű homonímia (a homonímia kategorizálásáról vö. Károly 1970: 80–81; Pethő 2006: 66–70; Lőrincz 2015: 61–63).

Az alábbiakban a fentebb (l. *Bevezetés*) megnevezett négy csoporton belül szemléltetem a multimediális szövegekben megjelenő jelentésviszonyokat.

3.1. Lexikális jelentésviszonyok a kép–szöveg kapcsolatokban

Az első – kissé általánosabb – kategóriában olyan kép–szöveg kapcsolatokat sorakoztatok fel, amelyekben a szöveg egy-egy kifejezésének másodlagos vagy harmadlagos jelentésére a képi elem erősít rá. Egnéhány esetben azonban a kép mint háttérkép, esztétikai komponens csupán az elsődleges jelentést illusztrálja.

1. ábra¹

¹ Az ábra forrása: *Hungaro-Mém Hungarizált Mémek* Facebook-oldal: <https://goo.gl/Nuq6eV> [2017. március 27.]

A kép és a szöveg egymáshoz való viszonyát tekintve az 1. ábrán a kép illusztratív jellegű, a szöveg az elsődleges. A *Meséltem egy viccet az esőnek... Azóta is szakad.* képfelirat csattanója a *szakad* szó két, egymással poliszemantikus viszonyban álló jelentéséből fakad: 1) ömlik az eső, nagyon esik; 2) megszakad a nevetéstől, hangosan (nagyon) nevet. A szöveg humoros hatása Raskin és Attardo forgatókönyv-elméletével magyarázható (vö. Jellinek 2015; Nemesi 2015). A két tagmondat között forgatókönyvváltást figyelhetünk meg: első olvasatra a befogadóban az ESIK forgatókönyve aktiválódik, az újraolvasást követően pedig azt a NEVETÉS-forgatókönyv váltja fel.

2. ábra²

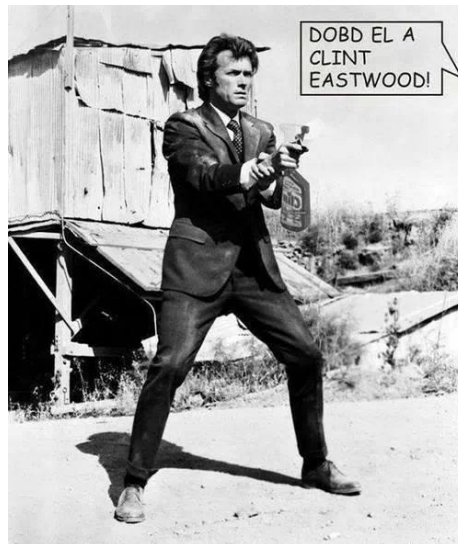
A 2. ábrán a kép és a szöveg kölcsönhatásban van egymással. A *Fáradtnak tűnsz. Jól vagy?* kérdésre adott válasz *hajtás* szavában a *rohanás*, *hajsza*, *sok a tennivaló* értelmezés érvényesül. A képi inger bevonását követően azonban a lexéma egy újabb jelentése kerül előtérbe: a növény hajtása. A másodlagos jelentést a képi elem értelmezésbe való bevitele hozza létre. A két jelentés között homonimikus viszony (szótári homonímia) figyelhető meg.

A 3. ábrán szintén egy párbeszédet olvashatunk:

- (1) – Hogy ment a mai vadászat?
 – Elejtettem egy nyulat.
 – Szuper! Na és hol van?
 – Mondom, hogy elejtettem!!!

Az *elejtettem* szóalak két, egymással homonimikus viszonyban álló jelentést hordoz, amely a dialógus humoros hatását eredményezi: 1) megfog, elkap; 2) elveszít, leejt. Az *elejt* szótári homonimában mindemellett ellentétes jelentésmozzanatot is megfigyelhetünk. A humor forrásául ennek köszönhetően a grice-i módmaxima megsértése okozta forgatókönyvváltás szolgál. A megértésben itt is szerepet játszik a szöveg mögötti két sast ábrázoló kép.

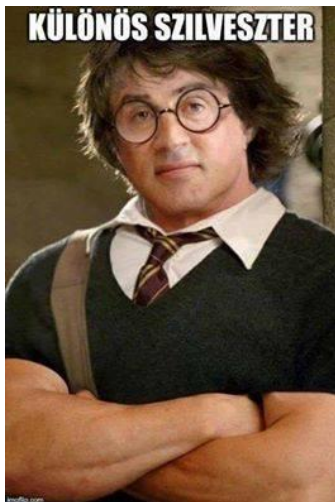
² Az ábra forrása: *Hungaro-Mém Hungarizált Mémek* Facebook-oldal: <https://goo.gl/Nuq6eV> [2017. március 27.]

3. ábra³4. ábra⁴

³ Az ábra forrása: a *Kék Duna Rádió* Facebook-oldala: <https://goo.gl/id8uh6> [2017. március 27.]

⁴ Az ábra forrása: *Hungaro-Mém Hungarizált Mémek* Facebook-oldal: <https://goo.gl/Nuq6eV> [2017. március 27.]

A 4. ábra kép–szöveg együttesének dekódolásához szintén elengedhetetlen a vizuális elem. A képen Clint Eastwood, a legendás amerikai színész látható, kezében egy *Clin* márkájú tisztítószerrel. Az internetes mém⁵ *Dobd el a Clint Eastwood!* feliratának *Clint* szava a kézben lévő tisztítószernek köszönhetően két jelentést hordoz: 1) utal a színész keresztnévére, valamint 2) a tisztítószerre. Az azonos hangalak a szó második jelentésében a *-t* tárgyragnak köszönhetően jön létre, ennek következtében vegyes szerkezetű homonímiáról beszélhetünk (a fogalomról l. Lőrincz 2015: 61; Károly 1970: 81).

5. ábra⁶

A szöveg és a kép kölcsönhatását szemlélteti az 5. ábra is. A képen az amerikai színész, Sylvester Stallone látható Harry Potter-öltözetben. A *Különös szilveszter* képfelirat a vizuális elemnek köszönhetően több értelmezést is kap:

- 1) a *szilveszter* mint homofónia (a fogalomról l. Károly 1970: 81; Lőrincz 2015: 61) Sylvester Stallone-ra utal; *különössé* a ruházat teszi őt;

⁵ Az internetes mémek divatszerűen terjedő – többnyire – szöveg, kép vagy kép–szöveg kapcsolatok. Élettartamuk az egy-két héttől az évekig terjedő skálán mozog (Veszelszki 2013). Shifman a következőképp definiálja az internetes mémeket: A „digitális tartalmak olyan csoportja, amelyek tartalmilag, formailag és / vagy álláspontjukat tekintve közös jellegzetességekkel bírnak, létrehozójuk tisztában van más hasonló tartalmak létezésével, továbbá nagyszámú felhasználó az interneten terjeszti, utánozza és/vagy módosítja őket” (Shifman 2016). Horváth Dóra, Mitev Ariel és Veszelszki Ágnes tanulmányukban (Horváth–Mitev–Veszelszki 2013) nyolc mémfaktort jegyeznek le: egyediség, felismerhetőség, aktualitás, variálhatóság, azonosulás, maszkyszerűség, humor, szerethetőség.

⁶ Az ábra forrása: a *Kék Duna Rádió* Facebook-oldala: <https://goo.gl/id8uh6> [2017. március 27.]

- 2) a *szilveszter* 'ünnep' jelentésben az év utolsó napjaként is értelmezhető, amely
- 3) a *különös* jelzőjével együtt pragmatikai, kulturális jelentéstöbbletet vesz fel, Cserháti Zsuzsa *Különös szilveszter* című dalát implikálja.

6. ábra⁷

Kiejtésbeli homonímia (a fogalomról I. Károly 1970: 81; Lőrincz 2015: 61) figyelhető meg a 6. ábrán látható internetes mém esetében is. A színésznő, Kate Hudson keresztnéve két olvasatban jelenik meg: 1) egyrészt a *Kate* női névként; 2) másrészt pedig a kiejtésbeli hasonlóságra építve a *két* számnévként. A mém humorát – a kép és a szöveg összjátékának köszönhetően – az utóbbi értelmezés adja.

3.2. Ékezethiányos írásmód eredményezte homonímia

Az interneten való ékezethiányos írásnak több oka is lehet. Az ékezetek elhagyásának okát Bódi Zoltán a következőkben látja: „[...] a messengeren való beszélgetés gyorsasága vetekszik az élő párbeszéd gyorsaságával, így az embereknek egyszerűen nincsen idejük arra, hogy odafigyeljenek a kissé több figyelmet igénylő ékezetes karakterek alkalmazására. [...] Ahogyan felgyorsultak a világ történései, ugyanúgy az interneten is megfigyelhető egyfajta gyorsaságra való törekvés” (Bódi 2004: 29). A szavak szabálytalan írásmódján keresztül azonban saját személyiségünk is kifejeződhet, „a hálózat használói a maguk képére alakítják a nyelvet, külső kontroll nélkül”, így a helyesírás – mindemellett a grammatikai és nyelvhelyességi hibákat is – csak bizonyos megkötésekkel, fenntartásokkal tekinthetjük hibáknak (Bakonyi 1997). Az ékezethiányos írásmód az interneten olykor félreértésekhez is vezet (vö. Csányi 2001) és a humor forrásává válik.

⁷ Az ábra forrása: Hungaro-Mém Hungarizált Mémek Facebook-oldal: <https://goo.gl/Nuq6eV> [2017. március 27.]

7. ábra⁸

Ezt bizonyítja többek között a 2016-os nyári olimpiához kötődő párbeszéd (7. ábra):

- (2) – Ezt nem hiszem el!!!! Meg van az otodik aranyerem!!!!
 – Ne má! :(:(Megint kiújult?

A félreértést az *aranyérem* szó ékezetek nélküli írása okozza, melynek köszönhetően a *díj* jelentés mellett az aranyér mint *betegség* értelmezés jelenik meg. Az *aranyerem* ékezethiányos szóalak vegyes szerkezetű homonimiát hordoz: *aranyérem* – *aranyer-em*.

- Hogy van a repulo nemetul?
- Nem tudok nemetul.
- Es angolul?
- Angolul meg plane.

8. ábra⁹

A 8. ábrán látható párbeszédben a *plane* szóalak két lehetséges értelmezésének – 1) „még úgy sem”; 2) a repülőgép angolul – egymáshoz való homonimikus viszonya nyelvközi, a magyar és az angol nyelvi írott alaknak köszönhető. A magyar és angol szóalak egybeesését az ékezethiányos írásmód okozza.

9. ábra¹⁰

⁸ Az ábra forrása: a *Kék Duna Rádió* Facebook-oldala: <https://goo.gl/id8uh6> [2017. március 27.]

⁹ Az ábra forrása: a *Kék Duna Rádió* Facebook-oldala: <https://goo.gl/id8uh6> [2017. március 27.]

¹⁰ Az ábra forrása: egy zárt Facebook-csoport [2017. március 27.]

Hasonló nyelvközi homonimikus viszony alakul ki a *love* szóalakon belül is (9. ábra). A vonatkozó megnyilatkozás a *love* szó angol és magyar kiejtésével egyaránt értelmes, a két jelentés azonban eltérő értelmezést ad a mondatnak:

- (3) Ez csak a papír, amin rajta van a love (ejtsd *láv* – értsd *szeretetet*), amit kaptok.
- (4) Ez csak a papír, amin rajta van a lóvé (szleng *pénz*), amit kaptok.

Csányi János 2001-es gyűjtésében (Csányi 2001: 44–46) is találhatunk az *arany-erem*hez hasonló, nyelven belüli homonímiát mutató példákat:

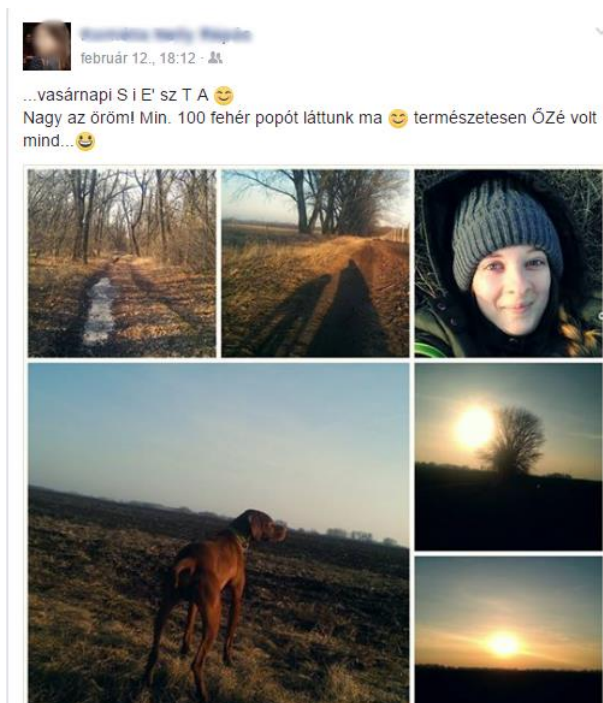
- (5) Szegényes lakas volt, ezért meglepodtem, amikor lattam, hogy a szobaban ott all egy nagy *teve*.
- (6) Megnyugodva vezettem, mert az ut *szeles* volt.
- (7) A fegyor a fegyenc megszokese utan: „Hat ez bizony *meglepett*.”
- (8) Nem azt kerdeztem, hogy milyen szinu az orrod, hanem azt, hogy miért *veres*.
- (9) Csengetett, hogy leolvassa a fogyasztasomat, de nagyon rosszkor jott a *gazember*.

A felsorakoztatott példák humorának forrása a félreérthetőség, a kétértelműség, a kifejezés homályossága. Paul Grice társalgási maximái felől nézve a mód maximájának – *Légy érthető! Kerüld a kifejezés homályosságát! Kerüld a kétértelműséget!* – megsértése figyelhető meg (Grice 1975: 41–57; magyarul 1997: 213–227).

3.3. Kvázi-poliszémikus szimbólumjáték

A marketing, a reklám világában és a digitális kommunikációban is egyre több példát találhatunk az egy-egy szóalakon belüli kiemelés különböző formáira (pl. nagybetűs kiemelés, kiemelés színekkel, szimbólumokkal).

A 10. ábrán látható képmontázs feliratában az alábbi szókapcsolat olvasható: *vasárnapi SiÉszTA*. A nagybetűs kiemelésnek köszönhetően a *SiÉszTA* szóalak olvasatai: 1) szieszta; 2) séta. A *szieszta* mint tevékenység, illetve a *séta* mint a pihenés, a szieszta egyik formája (hiponimája; a fogalomról l. Kiefer 2007: 28) szemantikailag metonimikus összefüggést mutatnak (vö. Károly 1970: 369–371), ezáltal a *SiÉszTA* szóalak poliszemantikus jelentésűvé válik. A jelentésváltozás szempontjából jelentéssűrítés figyelhető meg, így a nagybetűs kiemelés célja egyszerre lehet a többértelműség elérése és a nyelvi gazdaságosságra való törekvés is.

10. ábra¹¹

Hasonlóképpen magyarázható a 11. ábra *MADE IN SLOVENIA* felirata is, ahol a *love* szóréssz zöld színnel való kiemelése két olvasatot eredményez: 1) *made in Slovenia* = 'Szlovéniában készült'; 2) *made in love* = 'szeretettel készítve'. A két olvasat egy szó szerkezetben való előfordulása a jelentések szorosabb összekapcsolódását eredményezi: *szeretettel készítve Szlovéniában*.

11. ábra¹²

¹¹ Az ábra forrása: egy Facebook-felhasználó üzenőfala [2017. március 27.]

¹² A példáért köszönet prof. dr. Alberti Gábornak, a PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék tanárának a negyedik *Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban* c. konferencián megtartott előadásomhoz kapcsolt ötletként, javaslatként. Az ábra forrása: *Matej faganel.wordpress.com*: <https://goo.gl/XtyRD3> [2017. március 27.]

3.4. Homonimitás az akronimákban

Az már megszokott, hogy nyelvünkben olykor több szónak is azonos a rövidítése (pl. *Ui.* = 'ugyanitt', 'utóirat'; *ui.* = 'ugyanis'). A rövidítések használata az internetes kommunikációban is egyre gyakoribb. Létrejöttüket nemcsak az írás sebességének a gyorsítása, hanem a játékosztón, a humor, a kreativitás kibontakoztatása is motiválhatja. Ezt bizonyítják az alábbi, a futballt kedvelők internetes kommunikációjában használt példák is, amelyekben a szóalakok jelentései között homonimikus viszony fedezhető fel.

12. ábra¹³

13. ábra¹⁴

- (10) *BBC*¹ = brit közszolgálati műsorszolgáltató
*BBC*² = a Real Madrid futballcsapat támadóinak nevéből alkotott betűszó: (Karim) Benzema, (Gareth) Bale, Cristiano (Ronaldo) (12. ábra)
- (11) *RIP*¹ = ang. *rest in peace* 'nyugodjon békében'
*RIP*² = a Manchester United játékosainak nevéből alkotott betűszó: (Wayne Mark) Rooney,¹⁵ (Zlatan) Ibrahimovic, (Paul) Pogba (13. ábra)¹⁶

¹³ Az ábra forrása: Pinterest: <https://goo.gl/rNbq9u> [2017. december 6.]

¹⁴ Az ábra forrása: Youtube: <https://i.ytimg.com/vi/IJgX3WX6yFM/maxresdefault.jpg> [2017. december 6.]

¹⁵ Wayne Mark Rooney 2017 nyarán a Manchester Unitedtől az Evertonhoz igazolt.

¹⁶ Az ábrán látható *Manchester United Terror* feliratnak köszönhetően a *RIP*¹ és *RIP*² jelentései között ok-okozati összefüggés is létrejön. A játékoság motiválta felirat azt sugallja, hogy a három futballista az összjátékuknak köszönhetően „rettegésben tartja” az ellenfelet.

- (12) *MSN*¹ = egykori azonnali üzenetküldő szolgáltatás (Windows Live Messenger)
*MSN*² = a Barcelona futballcsapat csatárainak nevéből alkotott betűszó: (Lionel) Messi, (Luis Alberto) Suárez, Neymar¹⁷ (da Silva Santos Júnior)
- (13) *PHD*¹ = tudományos fokozat
*PHD*² = a Chelsea futballcsapat támadóinak nevéből alkotott betűszó: Pedro (Rodríguez Ledesma), (Eden Michael) Hazard, Diego (Costa)

4. A lexikális jelentésviszonyok témaköre a szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvekben

A hangalak és a jelentés kapcsolata szerinti jelentéstipológia az anyanyelvoktatás egyik központi témaköre. A kisdiákok már a 2. osztályban megismerkednek az egy- és többjelentésű, a rokon értelmű, az azonos alakú, valamint az ellentétes jelentésű szavakkal. Az itt tanultak később kibővülnek az általános iskola felső tagozatán és a középiskolában. A szlovákiai magyar anyanyelvoktatásban az 5. osztályos tankönyv (I. Bukorné-Bolgár 2009) tananyag és gyakorlatok szintjén részletezi újból a 2. osztályban tanultakat. A 9. osztályos tankönyvben (I. Bolgár-Bukorné 2012) a felső tagozatos (5–9. osztály) ismeretanyag összefoglalójaként szolgáló év végi ismétlő fejezetben kerülnek újra tárgyalásra. Az elsajátított ismeretek később a középiskola 3. osztályában (I. Uzonyi Kiss-Csicsay 2012) bővülnek ki a hasonló hangzású szavak témakörével. A tankönyvek gyakorlatai a szókincsbővítésre, a szótárhasználatra, az egyes típusok szövegbeli beazonosítására fókuszálnak, amelyek összhangban vannak az ŠVP (Štátny vzdělávací program; magyarul: Állami Művelődési Program) magyar nyelv és irodalom tantervével (lásd az ISCED 2 és ISCED 3 mellékleteit: W1, W2, W3, W4), valamint könnyed, kreatív feladatként pedig olyan vicceket kell keresniük vagy írniuk a diákoknak, melyekben a humor forrását egy-egy szó, szókapcsolat jelentésváltozása, lexikális jelentésviszonya eredményezi. Egy-egy jelentésviszonyt kiemelő feladat azonban folyamatosan megjelenik más témakörök tárgyalásán belül is, például a magán- és mássalhangzóknál vagy a szófajtnál (főleg a mellékneveknél).

5. Javaslatok a lexikális jelentésviszonyok tanításának újszerű megközelítéséhez

Mivel a diákok idejük nagy részét az interneten, digitális környezetben töltik, a tárgyalt multimediális szövegek beépítése az oktatási folyamatba az otthon és az iskola közötti „szakadék” csökkentését jelenthetné.¹⁸ A tanulmányban vizsgált internetes mémek és egyéb kép-szöveg együttesek egyrészt illusztrációkként szerepelhetnének az anyanyelvtankönyvek vonatkozó fejezeteinek elméleti tananyagában, vagy csupán segédeszközként (nyomtatva papíron, kivetítve stb.) a tanórán,

¹⁷ Neymar da Silva Santos Júnior 2017 nyarán a Barcelonától a francia Paris Saint-Germainhez igazolt.

¹⁸ A tanulmányban ismertetett tananyag-kiegészítő javaslatok a 11–18(19) éves korosztályt, az általános iskola felső tagozatának és a középiskolák diákjait célozzák meg.

másrészt gyakorlatok, feladatok szerves részét képezhetnék (ez utóbbira alább szintén tesztek javaslatot). Figyelemfelkeltő szövegdobozokként bekerülhet a tankönyvekbe, illetve érdekességgént elhangozhat a tanórán, hogy a főként digitális kommunikációban elterjedt ékezethiányos írásmód is eredményezhet homonímiát, azon belül is – az írásbeli azonosságnak köszönhetően – homográfíát (pl. *A teve a sivatag hajoja. ~ Szegényes lakas volt, ezért meglepődtem, amikor láttam, hogy a szobában ott áll egy nagy teve.*; vö. 3.2. fejezet). Olykor a mozaikszavak is hordozhatnak homonimikus jelentésvizonyt, illetve a homonímiát kihasználva tudatosan hoznak létre a nyelvhasználók szókapcsolatokból, személynevek egymás mellé rendeléséből mozaikszavakat (l. sportnyelvi példák: pl. *BBC, MSN*; vö. 3.4. fejezet). Az egy-egy szóalakon belüli szimbólumhasználatnak vagy nagybetűs kiemelésnek köszönhetően pedig többletjelentést vesz fel a kifejezés; egyfajta poliszémikus viszony alakul ki a szóalakból kiolvasható szavak között, amelyek így a kiinduló szóalak jelentéseit adják (pl. *SiÉszTA = séta + szieszta*; vö. 3.3. fejezet). A 3.1. fejezetben elemzett kép–szöveg együttes típusok főként az általános iskola 5. osztályának tananyag-kiegészítéseként szolgálhatnak a poliszemantikus és homonimikus viszonyok ismertetésekor, míg a további fejezetek példaanyaga a már jelentéstani alapismeretekkel rendelkező középiskolások nyelvről való kritikai gondolkodását segíti elő.

A feladatjavaslatokat illetően négy gyakorlatot ismertetek, amelyek példaanyaga az internet nyelvhasználatára reflektálva segíti a tanulókat a jelentésvizonyok megértésében:

1. a) Milyen jelentéseket párosíthatunk az alábbi ékezethiányos szavakhoz?
Variáljatok az ékezetekkel!
b) Poliszémiáról vagy homonímiáról beszélhetünk? Vitassátok meg!
love, díszno, megorul, aranyerem
2. Hogyan változik a jelentés az alábbi internetes mémekben? Mi a humor forrása?¹⁹

¹⁹ A *Dobd el a Clint Eastwood!* feliratú mém elemzése helyesírási kérdések (ti. vesszőhiány a megszólítás előtt) tárgyalására is lehetőséget ad.

A feladathoz felhasznált 1. kép forrása: *Hungaro-Mém Hungarizált Mémek* Facebook-oldal: <https://goo.gl/Nuq6eV> [2017. március 27.]

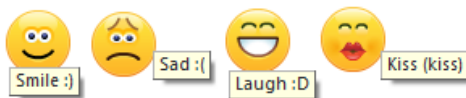

3. Gyűjtsetek/Írjatok olyan szavakat, amelyek ékezethiányos írásmódjuknak köszönhetően több jelentést is hordoznak!
A szóalakok közötti jelentésváltozás(ok)ra és a humor forrására mutassatok rá mémek készítésével!
4. Szmájlikat (azaz mosolyjeleket vagy emotikonokat) gyakran használunk e-mailjeinkben, SMS-einkben. Keresz az alábbi emotikonokhoz minél több és változatosabb szinonimát!²⁰
 - :)
 - :(
 - :S
 - :D
 - .*
 - :P
 - ;)

A hangulatjelek szintén értelmezhetők kép–szöveg kapcsolatokként: a képi megjelenítéshez egy írásjelekből álló kód tartozik (l. 14. ábra). A negyedikként ismertetett feladatban a hangulatjelek szolgálnak példaként a szinonímia tárgyalásához. Bár a tanulmányomban a szinonímiával nem foglalkozom, a multimediális szövegek tekintetében úgy vélem, hogy helye van a feladatok sorában. A feladat válaszaiként megjelenő kifejezéseken keresztül rámutathatunk a szinonimák

²⁰ A feladat Szilágyi Barnabásnak, Veszelszki Ágnes egyik hallgatójának munkája. Forrás: <http://www.veszelszki.hu/emotikonok-es-verbalis-informacio-szilagyi-barnabas.html> [letöltve: 2017. 05. 13.]

egymással való felcserélhetőségére és fel nem cserélhetőségére is (vö. Károly 1970: 81).

14. ábra. A Skype csevegőprogram hangulatjelei

6. Összegzés

Tanulmányomban a multimediális szövegeken keresztül – internetes mémek, kép-szöveg kapcsolatok – közelítem meg a lexikális jelentésviszonyok általános és középiskolai szintű tanítását. A tanulás-tanítás hatékonyságához hozzájáruló tényezők közül a vizualításra és a humorra helyezem a hangsúlyt. A korpuszom válogatott példaanyaga a homonímiát és a poliszémiát emeli ki mint a humor esz-közét. A Z és már az alfa generáció (az 1996–2010 között és a 2010 után születettek) mindennapjainak is szerves részét képezi a digitális technológia használata, ezért a kép-szöveg kapcsolatok mint a digitális (internetes) kommunikáció szerves részét képező multimediális szövegek segédeszközként való felhasználása az oktatásban élményközpontúvá teheti a tanulást. A feladatok és az elméleti tananyag-részt kiegészítő javaslataim célja a diákok anyanyelvi ismeretek iránti motivációjának felkeltése. A mozaikszavakhoz, valamint az ékezethiányos írásmódú kifejezések-hez társuló homonimitás, a szimbólum-, illetve a nagybetűs kiemelés eredményezte poliszémia a mai magyar nyelvben megjelenő változásoknak egy szeletét mutatja. Az ékezethiányos szavakban és az internetes mémekben való jelentéseket kereső feladatok hozzájárulnak ahhoz, hogy rámutathassunk és tudatosíthassuk a diákokkal a nyelv folyamatos változását és a szókészletbeli mozgást. A mémgyűjtésre és -készítésre felhívó harmadik feladat pedig a kognitív kompetenciák mellett a kreativitást is fejleszti.

Hivatkozások

- Attardo, Salvatore 1994. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bakonyi Géza 1997. A hálózat használata a nyelv- és irodalomtudomány területén. (NIIF Információs Füzetek) Budapest: NIIF.
<http://mek.niif.hu/01200/01280/html/1.12.06/> [2017. 04. 8.].
- Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. In Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.) *Az internetkorszak kommunikációja*. Budapest: Gondolat-Infonia. 25–57.
- Bódi Zoltán 2004. A szóbeliség kifejeződése az internetes kommunikációban. *Infonia* IV/1:26–38.
- Csányi János 2001. Az internetnyelv csalafintaságai. In Balázs Géza – Grétsy László (szerk.) *Szójátékos anyanyelvünk. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. 44–46.

- Cseresnyési László 2009. Poliszmia és jelentéskiterjesztés. Az elveszett kontextus nyomában. *Magyar Nyelvjárások XLVII*:5–20.
- Domonkosi Ágnes 2005. Az internet nyelvhasználatának empirikus kutatási lehetőségei. In Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.) *Az internetkorszak kommunikációja*. Budapest: Gondolat-Infonia. 143–158.
- Fegyverneki Gergő 2014. Digitális alapú motiváció – jó gyakorlatok a magyaróráról. *Oktatás–Informatika VI*:1:70–80.
- Grétsy László 2000. Nyelvi kreativitás, játékosság az anyanyelvi órán. *Magyartanítás 41*:5:17–23.
- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Grice, H. Paul 1997. A társalgás logikája. In Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.) *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Budapest: Osiris Kiadó. 213–227.
- Hegedűs Gábor 2010. A játékpédagógia elmélete és gyakorlata a konstruálásban. Weboldal. *MásKép(p) Tudományos*. <https://goo.gl/w8iN5m> [2017. március 25.].
- Horváth Dóra – Mitev Ariel – Veszelszki Ágnes 2013. Egy kiállítás mémei: a mémek megosztásának és interpretálásának fogyasztói élményvilága. In Király Éva (szerk.) *„Kiterjesztett” marketing*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola. 140–164.
- Jakab György 2011. Írás és olvasás a digitális kultúrában. *Új Pedagógiai Szemle 2011*:10:92–98.
- Jellinek Sára 2015. Humor és metafora a nyelvfilozófiában. In Bárány Tibor – Zvolenszky Zsófia – Tőzsér János (szerk.) *Metafora, relevancia, jelentés*. (Pragmatika 3) Budapest: Loisir Kiadó. 173–190.
- Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiefer Ferenc 2007. *Jelentésemélet*. Budapest: Corvina.
- Lőrincz Gábor 2011. A jelentéstan helyzete a szlovákiai magyar alapiskolákban. In Nagy Melinda (szerk.) *A tudomány és az oktatás a tudásközpontú társadalom szolgálatában. A Selye János Egyetem III. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának konferenciakötete*. Komárom: Selye János Egyetem. 118–132.
- Lőrincz Julianna 2015. *Jelentéstani alapismeretek*. Komárom: Szakképző és Felnőttképzési Intézet.
- Manuel, Kate 2002. Teaching information literacy to generation Y. *Journal of Library Administration 36*:1–2:195–217. doi:10.1300/J111v36n01_12.
- Nemesi Attila László 2015. Melyik pragmatikaelméletnek van a legjobb „humorérzéke”? In Bódog Alexa – Csatár Péter – Németh T. Enikő (szerk.) *Használat és hatás. Újabb eredmények a magyarországi pragmatikai kutatásokban*. Budapest: Loisir Könyvkiadó. 123–156.
- Nyíri Kristóf 2011. *Kép és idő*. Budapest: Magyar Mercurius.
- Pais Ella Regina 2013. *Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához – tanulmány*. Kézirat. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. <http://www.zgeneracio.hu/getDocument/1391>. [2017. december 7.]
- Patakfalvi Áttiláné 2009. Játék szerepe a gyermek fejlődésében. In Frank Gabriella (szerk.) *A Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény munkatársainak írásai*. Budapest: Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény. 1–10.

- Pethő József 2006. *Jelentéstan. Tankönyv a BA-képzés számára*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola.
- Petőfi S. János 1996. Egy multimediális szövegek elemzésére alkalmas jelmodell néhány aspektusa. *Jel–Kép* 1996/2:87–95.
- Prensky, Marc 2001. Digital natives, digital immigrants Part 2: Do they really think differently? *On the Horizon* 9/6:1–6. doi:10.1108/10748120110424843.
- Raskin, Victor 1984. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: Reidel.
- Renner, Vincent 2015. Lexical blending as wordplay. In Angelika Zirker – Esme Winter-Froemel (szerk.) *Wordplay and Metalinguistic / Metadiscursive Reflection. Authors, Contexts, Techniques, and Meta-Reflection*. Berlin, Boston: De Gruyter. 119–134. doi:10.1515/9783110406719-006.
- Schirm Anita 2013. A humor szerepe a nyelvészet oktatásában. In Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna (szerk.) *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151) Budapest: Tinta Könyvkiadó, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Magyar Szemiotikai Társaság. 50–58.
- Séra László 2008. Humor a tanulásban. In Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.) *Ezerarcú humor. Az 1. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 79) Budapest: Tinta Könyvkiadó. 264–272.
- Shifman Limor 2016. Az internetes mémek definiálása. Fordította Pölcz Róbert. *Apertúra* 2016/ősz.
- Szekszárdi Júlia 2015. Hogyan szeretessük meg az olvasást? Weboldal. *Modern Iskola*. <http://moderniskola.hu/2015/06/hogyan-szeretessuk-meg-az-olvasast/> [2017. március 22.].
- Sziksainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Veszelszki Ágnes 2012. Új írásjelek digitális és kézzel írt szövegekben. *Anyanyelv-pedagógia* 2012/4.
- Veszelszki Ágnes 2013. Humor a digitális kommunikációban: az internetes mémek. In Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna (szerk.) *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151) Budapest: Tinta Könyvkiadó, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Magyar Szemiotikai Társaság. 11–25.

Hivatkozott tankönyvek, tantervek

- Bolgár Katalin – Bukorné Danis Erzsébet 2012. *Magyar nyelv az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- Bukorné Danis Erzsébet – Bolgár Katalin 2009. *Magyar nyelv az alapiskola 5. osztálya számára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- Uzonyi Kiss Judit – Csicsay Károly 2012. *Magyar nyelv. Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák 3. osztálya számára*. Bratislava: TERRA vydavateľstvo.

- W1 = *Štátny vzdelávací program. Maďarský jazyk a literatúra. Príloha ISCED 2.*
http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/maďarsky_jazyk_literatura_isced2.pdf [2017. november 14]
- W2 = *Štátny vzdelávací program. Maďarský jazyk a literatúra. Príloha ISCED 3A.*
http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/maďarsky_jazyk_literatura_isced3a_titul.pdf [2017. november 14]
- W3 = *Vzdelávací štandard z maďarského jazyka a literatúry pre nižšie stredné vzdelávanie.*
http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/mjl_nsv_2014.pdf [2017. november 14]
- W4 = *Vzdelávací štandard učebného predmetu maďarský jazyk a literatúra pre gymnáziá so štvorročným vzdelávacím programom.*
http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/maďarsky_jazyk_a_literatura_g_4_r.pdf [2017. november 14]

A szerzőről

Szerdi Ilona Királyhelmeceen született 1989 májusában. 2012-ben magyar nyelv és irodalom – német nyelv és irodalom szakon tanári oklevelet szerzett a Selye János Egyetem Tanárképző Karán. Jelenleg az egyetemen működő Magyar Nyelv és Irodalom Doktori Iskola hallgatója. Kutatási területe a netnyelvészet, azon belül az internetes nyelvhasználat felhasználásának lehetőségei az anyanyelvi oktatásban.
Elérhetősége: szerdi.ilona@gmail.com